

حق مؤلف در ایران

با اختراع چاپ در قرن پانزدهم و رواج روزافزون نشر، تولید و انتشار کتاب جنبه تجاری پیدا کرد و سبب شد گروه عظیمی از مردم اعم از پدیدآورندگان، چاپخانه‌داران و ناشران از این طریق امرار معاش کنند. با رشد باسواد و تحولات آزاداندیشی در قرن ۱۶ و ۱۷، تقاضا برای کتاب رشد بسیار بالایی یافت و کتاب به کالای باارزشی تبدیل شد و کم‌کم ناشران و پدیدآورندگان را به فکر انعقاد قراردادهایی برای انتفاع مادی از اثر انداخت. با تبدیل کتاب به کالای اقتصادی و ارزشمند شدن آن، این اثر نیز چون سایر کالاهای اقتصادی مورد سوءاستفاده و تکتیر غیرمجاز عده‌ای سودجو قرار گرفت و این امر ناشران و مؤلفان را بر آن داشت که به فکر جلوگیری از آن، از مجراهای قانونی بیفتند و اولین قانون حق مؤلف، به نام «قانون آن» در سال ۱۷۱۰ در پارلمان انگلیس تصویب شد.

مختلف متفاوت است - پس از مرگ پدیدآورنده برای بازماندگان حفظ می‌شود. نخستین قانون رسمی اما ضمنی درباره حق مؤلف در ایران به سال ۱۳۰۴ برمی‌گردد. در این سال قانون مجازات عمومی به تصویب کمیسیون دادگستری مجلس شورای ملی رسید. قانون مذکور به مناسبت بحث از «دسیسه و تقلب در کسب و تجارت» مقرراتی نیز درباره حقوق مؤلفان و مصنفان و تخلفات چاپ و فروش آثار قابل طبع دربرداشت. مواد ۲۱۳ مکرر و ۲۴۵ تا ۲۴۸ قانون مذکور که اقتباسی از مواد قانون جزای سال ۱۸۱۰ فرانسه محسوب می‌شدند، معنایی جز به رسمیت شناختن حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری نداشت. اما قوانین مستقلی که به بحث حق مؤلف بپردازد، ابتدا در سال‌های ۱۳۴۸ «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» و ۱۳۵۲ «قانون ترجمه و تکتیر کتب و نشریات و آثار صوتی» تصویب شد؛ بعدها با گسترش نرم‌افزارهای رایانه‌ای و نشر الکترونیک، در سال ۱۳۷۹ «قانون حمایت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای» نیز به تصویب رسید. «قانون تجارت الکترونیک» مصوب ۱۳۸۲ نیز حاوی مقررات مهمی در حوزه مالکیت فکری است. این قانون، فصل‌هایی را به حمایت از حقوق مؤلف در بستر مبادلات الکترونیکی، حمایت از اسرار تجاری و علائم تجاری و مجازات نقض اختصاص داده است. این قوانین ابهامات و نارسایی‌هایی دارد که لزوم تدوین قانونی جامع و یکپارچه را ضروری می‌سازد.

اگرچه اعتقاد بر این است که مالکیت فکری، سابقه‌ای به بلندای پیدایش انسان دارد و فکر، قدرت لاینفکی بوده که انسان هیچ‌وقت از آن خالی نبوده و همیشه به‌منظور رفع نیازهای خود از آن بهره می‌گرفته است، ولی بین اختراع چاپ و پیدایش حق مؤلف رابطه بسیار نزدیکی وجود دارد و اولین قوانین مدون در این حوزه، پس از اختراع چاپ و رواج انتشار کتاب شکل گرفته‌اند.

تعاریف متفاوتی از حق مؤلف در منابع و متون منتشر شده و معادل‌های مختلفی از جمله کپی‌رایت، حق نشر، حق طبع و ... برای آن در نظر گرفته شده است که در ساده‌ترین شکل ممکن می‌توان حق مؤلف را حمایت قانونی از پدیدآورنده یا ناشر اثر و جلوگیری از تکتیر غیرمجاز اثر تعریف کرد. این قانون دو نوع حق را برای صاحبان اثر فراهم می‌کند؛ نخست حق معنوی که قابل واگذاری به غیر نیست و مادام‌العمر برای پدیدآورنده اثر باقی می‌ماند و کسی اجازه ندارد نام او را از اثر حذف کند، دیگری حق مادی که قابل واگذاری به غیر است و براساس قوانین از ۳۰، ۵۰ تا ۷۰ سال - در کشورهای

یکی از بحث‌های بسیار مهم در حوزه مالکیت ادبی و هنری در چند دهه اخیر، بحث پیوستن یا نپیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی تعهدآور است که موافقان و مخالفان بسیاری دارد. دلیل اصلی بسیاری از مخالفان هزینه‌هایی است که این کنوانسیون‌ها به کشور تحمیل می‌کند و پیوستن به قوانین تعهدآور بین‌المللی را برای کشورمان زیان‌آور می‌دانند. از طرفی دیگر موافقان معتقدند با توجه به ضرورت پیوستن به سازمان تجارت جهانی و به تبع آن پذیرش بندهای ۱ تا

۴

۲۱ کنوانسیون، چاره‌ای جز پذیرش نیست و تنها باید تلاش شود با هماهنگ کردن قوانین کشورمان با قوانین بین‌المللی از تبعات پذیرش آن کاسته و مصالح کشور را بیش از پیش در این حوزه وارد کرد.

ضمن توجه به مسئله مذکور، به نظر می‌رسد تجارت کتاب با وجود تأثیرات بسیار زیادی که از فناوری اطلاعات و ارتباطات - همچون سایر حوزه‌های تجارت - پذیرفته است، هنوز در بسیاری از جنبه‌ها، به‌شیوه سنتی و پایاپای عمل می‌کند و برخی از ناشران و کارگزاران بزرگ،

حق نشر کتاب را با هم مبادله می‌کنند و بیشتر تمایل به خرید حق نشر از

ناشرانی را دارند که کتاب‌های خود را به آنها فروخته‌اند و حتی در مواقعی تا خریدی صورت نگیرد، فروشی هم صورت نخواهد گرفت.

پیوستن به نظام جهانی حق مؤلف - البته با حفظ مصالح کشور

- دستاوردهای ارزشمندی برای کشور

به ارمغان خواهد آورد که شاید مهم‌ترین آنها

امکان عرضه اندیشه‌ها و آثار ارزشمند ایرانی در بازارهای

جهانی باشد. علاوه بر آن، از چاپ ترجمه‌های تکراری و متعدد از یک اثر که زبان‌های جبران‌ناپذیری به صنعت نشر کشور وارد می‌کند و از هدر رفتن سرمایه ملی، وقت و انرژی مترجمان جلوگیری کرده و به رونق گرفتن بازار کتاب‌های ترجمه و افزایش کیفیت کتاب‌های ترجمه کمک می‌کند. در شرایط کنونی، درباره کتاب‌های برجسته و ارزشمند ناشران برای اینکه اولین ترجمه را به بازار روانه کنند، با کمترین دقت چنین آثاری را ترجمه و منتشر می‌کنند. همکاری و عقد قرارداد با ناشران خارجی ضمن ایجاد اعتماد متقابل، باعث می‌شود تا ناشر طرف قرارداد، به صورت خودکار سایر کتاب‌های بارزش خود را - هم‌زمان با انتشار در کشورهای دیگر - برای ناشران ایرانی نیز ارسال کند و در نتیجه امکان ترجمه و انتشار آثار بارزش تر فراهم می‌شود. علاوه بر آن این اعتماد متقابل زمینه‌های همکاری و منافع اقتصادی بیشتری

برای نشر ایران فراهم می‌کند. خرید حق امتیاز انحصاری ترجمه و انتشار یک اثر سبب می‌شود تا ناشران هم در انتخاب اثر دقت بسیار کنند و هم از مترجمان کارآمدتری برای ترجمه آثار کمک بگیرند و در نتیجه بازار نابسامان ترجمه از این آشفتگی رهایی یابد. خرید حق نشر یک اثر باعث می‌شود که ناشر اصلی، اصل تصاویر کتاب‌های مصور را با کیفیت بالا و بدون اخذ هزینه‌ای در اختیار ناشر ایرانی قرار دهد؛ موضوعی که دست‌اندرکاران نشر کتاب‌های هنری، کودک و نوجوان و مصور به‌خوبی به ارزش معنوی و مادی آن

واقفند. تبلیغ اثر ترجمه‌شده از سوی ناشر

اصلی در آن سوی مرزهای کشور و

برای فارسی‌زبانان سایر کشورها

- به دلیل سود متقابل که ناشر

اصلی از فروش سریع کتاب

می‌برند - از دیگر امتیازات اخذ

حق نشر است. از همه مهم‌تر،

دستاوردهای فرهنگی این پدیده

است که باعث اعتلای فرهنگ

ایرانی و اسلامی و حفظ جایگاه رفیع

فرهنگی کشورمان در سطح جهانی می‌شود و

تبلیغات منفی را در این‌باره خنثی خواهد کرد.

با توجه به اهمیت مالکیت ادبی و هنری و تلاش‌های فراوانی که در سال‌های اخیر از سوی ناشران، مسئولان وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت دادگستری، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، مراکز پژوهشی و دانشگاهی در این حوزه صورت گرفته، این شماره کتاب ماه کلیات به بررسی مالکیت ادبی و هنری در ایران اختصاص یافته است. در این شماره مباحثی چون راه‌اندازی‌های گروه‌های آموزشی مالکیت معنوی در دانشگاه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های حق مؤلف در ایران، سیر تحولات حق مؤلف و وضع آن در دنیای دیجیتال، نارسایی‌ها و کاستی‌های قوانین ایران و فواید پذیرفتن و نپذیرفتن کنوانسیون‌های بین‌المللی از دیدگاه کارشناسان در قالب گفت‌وگو، نشست، مقاله و نقد و بررسی مطرح شده است.

سردبیر